

סוכות: מהו סכום הכסף שצריך להוציא על קיום המצוות

בס"ד

פתיחה

הגמרא במסכת סוכה (מב ע"א) מביאה את דברי ר' יוסי הפוסק, שבמידה ואדם שכח שאותו יום שבת ונטל לולב ויצא איתו לרשות הרבים, הוא פטור מקרבן חטאת, מכיוון שהוא טעה בדבר מצווה, כלומר החטא שהוא עשה נגרם בעקבות עשיית מצווה.

מקשה הגמרא, והרי כשמרימים את הלולב כבר יוצאים ידי חובה ('מדאגביה נפיק ביה'), אם כן כיצד תתכן מציאות שתוך כדי יציאה לרשות הרבים מקיימים מצווה? מקיימים את המצווה לפני וההוצאה נעשית באיסור גמור! מתרצת הגמרא, שהנטל הרים את הלולב הפוך, וכך לא יוצאים ידי חובה בהרמת הלולב, ורק במהלך היציאה החוצה, הפך שוב הנוטל את הלולב ויצא ידי חובה.

א. הקשה **רבי עקיבא איגר** (שם), מדוע הגמרא הייתה צריכה להגיע לכך שהנוטל הרים את הלולב הפוך? הרי כפי שפוסקת הגמרא בשבת (ב ע"א), על מנת להתחייב בהוצאה מרשות לרשות צריך לעקור ממקום א' ולהניח במקום ב', וכאן בעקירת החפץ התקיימה המצווה, כך שהנוטל אמור היה להיות פטור בכל מקרה וכפי שפסק ר' יוסי שהטועה בדבר מצווה פטור! ובלשונו:

"תימה, הא מכל מקום בשעת העקירה היה בכלל טעה בדבר מצווה ועשה מצווה ואי אפשר לחייבו על העקירה, ומשום כך אינו חייב כלל דהוי כהנחה בלא עקירה, וכמו בהיה מזיד או אנוס על העקירה דפטור הכי נמי הכא, וה' יאיר עיני."

ב. **הרש"ש** (שם) כתב ליישב את הקושיה: רבי עקיבא איגר הניח, שבשביל לצאת ידי חובת לולב צריך להרים אותו, ואם כן קושייתו מובנת, שבשעת העקירה מתבצעת מצווה. חולק הרש"ש ואומר, שיוצאים ידי חובה עוד לפני - כבר בהנחת הידיים על הלולב, ממילא כאשר מרים הנוטל את הלולב הוא לא מקיים מצווה, וממילא ברור למה העקירה מתבצעת באיסור.

נפקא מינה למחלוקת תהיה באדם שהגביה לולב לפני עלות השחר (זמן שלא יוצאים ידי חובה) והחזיק אותו עד לאחריו. לדעת **הרש"ש** הנוטל יצא ידי חובה, מכיוון שהוא מחזיק את הלולב בזמן החיוב, וכך פסק **החזון איש** (או"ח קט"ז, ב). לעומת זאת לדעת **רבי עקיבא איגר** לא יוצא ידי חובה, מכיוון שעקירת הלולב היא המצווה, והיא נעשתה לפני עלות השחר בזמן שאין חובה ליטול לולב.

בחג הסוכות מקיימים הרבה מצוות, שחלקן יכולות לעלות כסף רב. הגמרא במסכת סוכה (מא ע"ב) כותבת, שרובן גמליאל קנה אתרוג באלף זוז. לשם ההשוואה, המשנה במסכת פאה (ח, נ) כותבת שדמיי מחיה (מזונות + לבוש) בסיסים לאדם לשנה הם מאתיים זוז, כך שאלף זוז לאתרוג זה הרבה מאוד כסף. בעקבות כך נעסוק הפעם, כמה סכום כסף יש להוציא על מצוות עשה ולא תעשה.

הסכום המקסימלי

כמה כסף מותר להוציא על מצווה? הגמרא במסכת כתובות (נ ע"א) כותבת, שבאושא (= שם של מקום) תיקנו, שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש מנכסיו. כמובן, שאין מדובר בכל נכסיו של האדם (בתים, מכונית וכו'), שאז תוך חמש מצוות ייגמר לאדם כל הכסף, אלא הכוונה לכסף שנמצא 'בעובר ושב'.

כפי שהעירו המפרשים, יש קושי בכך שצמצמו את חיוב ההוצאה על מצווה, שהרי המצווה שווה יותר מכסף! ואם היה מדובר במצווה שאפשר לקיימה בהמשך החיים (כמו קניית ספר תורה), מובן שלא חייבו את האדם להוציא יותר מכספו, ורק כאשר היה לו יותר הוא יהיה חייב במצווה, אבל הרי גם במצוות עוברות כמו ארבעת המינים דין זה נאמר!

א. **הרשב"א** (ב"ק ט ע"ב ד"ה מהא) הסביר בשם **הראב"ד**, שאם יתירו לאדם להוציא את כל ממונו, בסופו של דבר הוא יזדקק לבריות, והגמרא במסכת שבת (ק"ח ע"א) קובעת 'עשה שבתך חול ואל תזדקק לבריות'. בניסוח דומה כתב **הרמב"ם** (ערכין ח, יג), שאותם המוציאים כסף בצורה לא הגיונית, אינם צדיקים, אלא חסידים שוטים, ובלשונו:

"לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב, ואין זו חסידות אלא שטות, שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצוו נביאים מכלל דבריו, בין בדברי תורה בין בדברי עולם."

יש לציין שבעקבות כך כותבת הגמרא (כתובות נ ע"ב), שבמידה ואדם עומד למות, מותר לו להוציא את כל כספו לצדקה, מכיוון שאין חשש שיפיל עצמו על הציבור (אמנם כפי שהעיר ר' יונה, ראוי שישאיר ירושה לילדיו).

ב. אפשר להציע אפשרות שונה. בעוד שמדברי הרשב"א והראב"ד עולה שהחשש הוא מכבודו של מקיים המצווה, שלא יתבזה בעקבות כך שהוציא את כל כספו על מצווה ויאלץ ליטול כספי צדקה, אפשר לומר שהדאגה היא לנותני הצדקה. לא ייתכן שהציבור יצטרך לשאת בהוצאותיו של אדם שמכניס את עצמו לעוני במודע ובכוונה, לכן קבעו שיש סכום מוגבל שאפשר להוציא על מצווה.

לפי כל הנ"ל קשה, כיצד רבן גמליאל הוציא יותר מאלף זוז על אתרוג? **הרא"ש** (ב"ק א, ז) כתב, שאין הכוונה שהוא קנה ממש באלף זוז, אלא כוונת הגמרא שהוציא סכום גדול לקניית אתרוג, שלא עולה על חמישית מנכסיו, וכך כתב **רבינו ירוחם**. **הב"ח** (תרנו) חידש, שמכיוון שגם ככה כל צרכיו של הנשיא מוטלים על הציבור, לא יוצר מצב שבעקבות הקנייה הוא יזדקק לציבור.

פדיון הבן

כפי שנראה בהמשך, הדין שאין מוציאים יותר מחומש על המצוות נאמר רק במצוות עשה, אך למצוות לא תעשה יש דין שונה. אמנם, גם על הפסק שעל מצוות עשה אסור להוציא יותר מחמישית יש קושי מהגמרא במסכת קידושין (כט ע"א).

הגמרא בקידושין מביאה מחלוקת בין האמוראים, מה יעשה אב שיש לו חמישה סלעים בלבד (הסכום בו פודים בכור), וגם הוא וגם בנו עוד לא נפדו, את מי עליו לפדות ראשון? לדעת תנא קמא עליו לפדות את עצמו, ואילו לדעת ר' יהודה עליו לפדות את בנו. יוצא מדברי הגמרא שלמרות שנשאר לו חמישה סלעים בלבד - הוא חייב להוציא אותם על מצוות פדיון הבן:

א. **הביאור הלכה** (תרנו, ד"ה אפילו) תירץ, שכפי שראינו הטעם שאסור לאדם להוציא הרבה כסף על מצווה הוא החשש שמא יפיל עצמו על הבריות. חמישה סלעים הם לא סכום גבוה, ובין כך ובין כך אותו אדם הינו עני ונזקק לציבור, לכן הוא יכול להוציא את כל כספו על מצוות פדיון הבן (ולשיטתו באותה מידה אם נשאר לאדם חמישה סלעים וכך עולים ארבעת המינים, מותר לעני לקנות).

ב. **האגרות משה** (או"ח ה, מא) חלק על הביאור הלכה וכתב, שמדובר בדין מיוחד בפדיון הבן. בניגוד לארבעת המינים למשל שהתורה לא קבעה באיזה סכום יש לקנות אותם, ואם אדם מוצא אתרוג בשקל אפשר לצאת בו ידי חובה, בפדיון הבן התורה קבעה שצריך לפדות דווקא בחמישה סלעים, ובמקרה כזה גם אם מדובר בכל כספו של האדם - חובה לבצע את המצווה.

הידור מצווה

עד כה ראינו את גובה הסכום שלאדם מותר להוציא על מצוות, כעת נעבור לשאלה כמה צריך להדר. הגמרא במסכת שבת (קלג ע"ב) כותבת, שיש חובה להתנאות לפני הקב"ה במצוות 'זה א-לי ואנוה'. כפי שפוסקת הגמרא בבא קמא (ט ע"א) לא מדובר בהמלצה בלבד, ועד שליש יש חובה להדר במצווה. מה הכוונה שליש? נחלקו בכך רש"י והרא"ש.

א. **רש"י** מפרש, שבמידה וניצבים לפני הקונה למשל שני אתרוגים, או שני ספרי תורה, ואחד מהודר מהשני אך יקר ממנו, כל עוד הוא יקר ממנו בפחות משליש (למשל שספר תורה אחד עולה אלף והשני אלף מאתיים), יש חובה להדר במצווה ולקנות את ספר התורה המובחר.

ב. **התוספות** (ד"ה עד) **והרא"ש** (א, ז) חלקו על רש"י ופירשו, שלא מתייחסים לשווי המצוות הנמצאות כרגע מול עיניו של הקונה, אלא למוצרים בכל השוק. כמה עולה האתרוג הבסיסי ביותר בשוק? ממנו צריך להוסיף שליש כדי להדר במצווה. כמובן, שבמידה ואדם רוצה, הוא יכול להוציא עוד כסף ולקנות ספר תורה יותר מהודר (עד חומש מכסופו), אבל חובה אין, ובלשון הרא"ש:

"הידור מצוה עד שליש במצווה אם מצא אתרוג שהוא ראוי לצאת בו שהוא כאגוז (דהיינו השיעור המינימלי לאתרוג) יוסיף שליש לקנות יפה ממנו, ולא שיהיה מחוייב לקנות אתרוג יפה שימצא בתוספת שליש על אתרוג שחפץ לקנות."

למרות שפירושם מקל יותר מפירושם של רש"י, יש נקודה בה הם מחמירים. בעוד שלדעת רש"י במידה ואדם קנה אתרוג אין עליו חובה לקנות אתרוג נוסף כדי להדר, לפי פירושם של התוספות והרא"ש במידה ואדם קנה את האתרוג הבסיסי ביותר בשוק והוא רואה אתרוג יפה ממנו, עליו לקנות אותו כל עוד הוא עולה שליש יותר מהקודם (משנה ברורה ס"ק א, ועיין גר"א).

להלכה

להלכה השולחן ערוך (תרנו, א) הביא את שתי הדעות, את הרא"ש ראשונה 'כסתם' ואת דעת רש"י כדעה שנייה כיש אומרים. כפי שהארכנו בעבר (קרח שנה ב'), נחלקו הפוסקים כיצד השולחן ערוך פוסק במקרה כזה, אך המסקנה הרווחת היא שהשולחן ערוך פוסק כדעה הראשונה, כך שיש חובה להדר לקנות מצווה בשליש יותר מהסכום המינימאלי בשוק.

המשנה ברורה (ס"ק ד) הוסיף בשם האחרונים, שכל הדין לדעת הרא"ש, שיש לקנות אתרוג נוסף על האתרוג הקודם, הוא בתנאי שיש מה לעשות עם האתרוג הקודם, למכור אותו או להחליף אותו עם המוכר, אבל במידה ואי אפשר, לא חייב הקונה להישאר 'תקוע' עם שני אתרוגים או שני ספרי תורה, והוא יכול להסתפק במה שיש לו.

מצוות לא תעשה

עד כה עסקנו בחובה להוציא כסף על מצוות עשה, **הרשב"א** (ב"ק ט ע"ה ד"ה מהא) **והר"ן** (סוכה טז ע"א ד"ה ולהדור) פסקו, שבמידה ומחייבים אדם לעבור על לא תעשה, חובה לתת את כל כספו כדי לא לעבור על האיסור. **הרדב"ז** (ד, קמה) **והחוות יאיר** (סי' קפג) פסקו שלא רק בלא תעשה מדאורייתא הדין כך, אלא גם בלא תעשה מדרבנן.

לדוגמא, במידה וגוי מכריח יהודי לשתות יין נסך - אם באפשרותו לתת את כל כספו לגוי כדי שיוותר לו, עליו לתת. דוגמא נוספת, מנהל בעבודה מחייב עובד א' לספר לשון הרע על עובד ב', ובמידה והוא לא ייספר יפטרו אותו והוא יישאר בלי כסף - עליו לסרב ולא לדבר לשון הרע, ובלשון **החפץ חיים** (א, ו):

"אפילו אם הוא רואה שאם ירגיל עצמו במידה הזאת שלא לספר לעולם בגנותו של ישראל וכדומה מדיבורים האסורים, יסובב לו הפסד גדול בעניין פרנסתו, כגון שהוא תחת רשות אחרים והם אנשים שאין בהם ריח תורה, עד שאם יראו מי שאין פיו פתוח כל כך כמותם, יחזיקו אותו לשוטה ופתי ועל ידי זה יסלקוהו ממשמרתו ולא יהיה לו במה לפרנס את בני ביתו, אף על פי כן אסור, ככל שאר לאוין שמחוייב ליתן כל אשר לו ולא לעבור עליהן."

מה הסיבה לחילוק בין מצוות לא תעשה לעשה? נראה שבדבר זה נחלקו הפוסקים, והשלכה למחלוקתם תהיה, האם גם על לאו שאין בו מעשה בפועל (כמו הלנת המת, אי מסירת כספי צדקה בזמן) צריך למסור את כל הכסף כדי לא לחטוא:

לאו שאין בו מעשה

א. **החוות יאיר** (סי' קלט) דן במקרה בו שר חטף גופה של יהודי, והתנה שהוא משחרר אותה רק במידה ומשלמים לו סכום גדול של כסף. כידוע, כל עוד אותו יהודי מובא לקבורה (ויש אפשרות לקבורו) עוברים על בל תלין, והשאלה אם צריכים בני הקהילה לשלם את הסכום הגדול, כדי לא לעבור על לאו.

למעשה פסק החוות יאיר שאין צורך, מכיוון שהסיבה שבדרך כלל צריך לשלם את כל כספו על לאו היא, שמדובר במרידה בקום ועשה בקב"ה, אכילת חזיר, דיבור לשון הרע, הליכה למכשפים וכדומה, אבל לאו שאין בו מעשה הוא כמו עשה, אין בו מרידה אקטיבית בקב"ה, אלא חוסר עשייה שמהווה איסור - לכן צריך להוציא עד חומש ממנו, וכך פסק **הפרי מגדים** (או"ח תרנו).

ב. **הריב"ש** (שפז) חלוק על דבריהם ופסק, שגם בלאו שאין בו מעשה חובה על אדם למסור את כל כספו. מדבריו משמע, שהסיבה שעל לאו צריך לתת את כל כספו בניגוד לעשה, שעצם הלאו נחשב חמור, לכן אין לחלק בין חטא שעוברים אותו במעשה, לחטא שעוברים על שב ואל תעשה, בכל לאו יש חובה למסור את כל הממון.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...